

Tobias Harding

Ärans och hjältarnas språk?

Relationer till tidslighet i det politiska försvaret av svenska språket från 1500-talet och framåtⁱ

Ärans och hjältarnas språk! Hur ädelt och manligt du rör dig!
Ren är din klang, säker som solens din gång,
Vistas på höjderna du, där åskan och stormarna tala,
Dalarnas lägre behag äro ej gjorda för dig.
Spegla ditt anlet i sjön, och friskt från de manliga dragen
Tvätta det främmande smink, kanske det snart är för sent.ⁱⁱ

”Ärans och hjältarnas språk!” Så beskrev Esaias Tegnér svenska språket 1817. Identifikationen mellan svenska språket och nationalstaten Sverige var redan då tydlig. Ändå var det mindre än tio år sedan Sverige genom förlusten av Finland 1809 blivit en ens till närmelsevis enspråkig stat. Inför valet 2006 presenterades kravet att svenskan skulle bli grundlagsfäst som nationellt språk i Sverige. Andra krav som rests har gällt läsningen av svensk litteratur i svenska skolor och språkliga medborgarskapskrav. I Finland lagfästes svenskans ställning som officiellt språk redan 1809 – av tsaren – och den erkänns fortfarande i grundlagen som ett nationellt språk med samma rättigheter som finskan.ⁱⁱⁱ Det finns all anledning att betrakta det officiella och akademiska Sveriges hantering av sitt eget mångspråkiga förflutna som ett exempel på blockerat minne,^{iv} där minnet med tiden trängts undan helt när den nationella identiteten istället kommit att fokuseras på framtiden. Med utgångspunkt i Sveriges – och som jämförelse Finlands – officiella hållning till nationens språk kommer jag här att argumentera för att denna är nära förbunden med föreställningar om tid och minne. Skillnaden mellan Sverige och Finland är inte den att språkfrågor skulle vara oviktiga i Sverige utan snarare att den dominerande hållningen i dem är så given att de flesta av oss inte ens är medvetna om den. Åtgärder i syfte att förbättra språket – gärna genom att upprätthålla kvaliteten i litteraturen – har en lång historia i Sverige och går tillbaka åtminstone till sjuttonhundratalet. Detta är emellertid ingenting som varit uppe till diskussion. Som vi skall se är folkpartiets argumentation för svenskkunskaper som medborgarskapskrav och litteraturkanon för skolan paradoxalt nog både nydanande och väl förankrade i Sveriges historia.

Nationalismteoretikern Benedict Anderson definierade ”nation” som ”en gemenskap som är på en gång förställd och suveränitetssträvande.”^v Denna gemenskap utsträcker sig emellertid inte bara i rummet, utan även i tiden. Historieskrivningen har en central betydelse i skapandet av en gemenskap som innefattar våra föregångare likaväl som våra samtida och våra efterkommande. För Anderson är den nationella gemenskapen emellertid inte bara någonting vi föreställer oss, utan även någonting vi inbillar oss: nationen kan inte vara en äkta gemenskap eftersom de flesta som ingår i den är människor vi aldrig kommer att träffa och således inte kan känna någon personlig gemenskap med. Paul Ricœur skiljer i *Historia, minne, glömska* på tre slags erinringsakter: de vi utför personligen, som kollektiv och tillsammans med våra närstående. Nationell historieskrivning är ett klassiskt exempel på kollektiv erinring.^{vi} Förenar man Andersons och Ricœurs synsätt skulle man kunna hävda att den nationella historien är ett kollektivt minne som framställs som om det vore minnet hos en gemenskap av närstående, ibland i termer av en metafor, ibland som ett uttalat anspråk på gemensamt blod.

I en värld av nationalstater är det även avgörande hur nationen som föreställd gemenskap avgränsas.^{vii} Många nutida nationalismteoretiker har dragit slutsatsen att de moderna nationalstaternas utformning även om de är moderna fenomen också är resultatet av långa historiska processer.^{viii} Vissa delar av deras befolkningar har därför varit lättare att integrera än andra. Territorium, kultur och härstamning är vanliga avgränsningar och det måste understrykas att avgränsningen sällan eller aldrig är konsekvent i praktiken. Ytterligare en vanlig faktor är ämnet för denna artikel: språket. Det hör till nationalismens tidsliga paradox att den samtidigt skriver in nationen i den moderna tiden och hänför den tillbaka till en primordial mytisk urtid

utanför eller före den samma. Detta gäller inte minst i relation till språket, som samtidigt likriktas i skapandet av enhetsstater och nationella ekonomier och uppfattas som essentiellt och oföränderligt.^{ix} Den nationella språkliga homogenitet som under arton- och nittonhundredatalen upprättades i så många av Europas nationalstater hade emellertid både modernistiska och primordialistiska argument bakom sig. I marxistisk nationalismanalys (betecknande nog utformad av bland andra Josef Stalin) uppfattades de stora nationernas språk som framtidsspråk medan de mindre språkliga minoriteterna var stigmatiserande och tillhörde ett förgånget agrart sammanhang som snart skulle röjas ur vägen med historiematerialistisk nödvändighet.^x

Varje gång vi talar med en människa påminns vi om vilket språk hon talar (åtminstone om hon talar ett annat språk än vi själva). Språk blir således en nästan osviklig markör för skillnad och förefaller ha varit det långt innan det fick dagens nationalstatliga implikationer. Ett tidigt exempel är det antika Grekland där hellener kunde kännas igen på sitt språk (och människor från andra delar av Hellas på sin dialekt) medan den som talade ett annat språk automatiskt kunde igenkännas som en barbar.^{xi} I denna mening är främlingskap och obegriplighet djupt besläktade (vilket på sitt sätt är hoppingivande eftersom den språkliga obegripligheten trots allt är överkomlig). Språkets historia gestaltar sig inte minst i den litterära kanon som accepteras av dem som talar språket. Kanon är inte neutralt konstruerad utan produkten av en mängd val som gjorts av auktoriteter och så kallade vanliga människor under historiens gång. Språket är alltså inte det neutrala medium för kommunikation man lätt föreställer sig. Liksom nationer har språk en historia och liksom den nationella historien är språkhistorien en fråga om minnespolitik. Inte minst statsmakterna kan ha ett intresse av att upprätthålla, ändra eller skära av gemenskapens förbindelser bakåt i tiden. I grunden är detta alltså inte enbart en fråga om personlig identitet utan också om en ideologisk ståndpunkt i den meningen att den bildar en del av grunden för nationalstatens anspråk på legitim makt:

Vad ideologin i själva verket syftar till är att legitimera ordningens eller maktens auktoritet – ordning i bemärkelsen av organiskt samband mellan helhet och del, makt i bemärkelsen av organiskt samband mellan styrande och styrda.^{xii}

Rinkebysvenska, officiell kanon och medborgarskapskrav

Det kanske mest kontroversiella förslaget i förrförra valrörelsen var folkpartiets förslag att införa språktest som krav för svenskt medborgarskap (för dem som inte fötts med sådant). Det kanske enda riktigt kontroversiella kulturpolitiska förslaget i den senaste valrörelsen kom från samma parti och gällde ”införandet av en svensk litteraturkanon”.^{xiii} Debatten präglades av ett visst mått av nyvaken förvåning. När den svenska regeringen i slutet av 2005 la fram sin proposition^{xiv} om en ny svensk språkpolitik verkar man inte ha trott att den skulle vara särskilt kontroversiell. Dåvarande utbildnings- och kulturministern Leif Pagrotsky kommenterar debatten så här:

Jag blev förvånad över att de konkreta åtgärder som vi föreslår för att stärka svenskans ställning inte har fått någon uppmärksamhet. [...] Istället har debatten koncentrerats på en enda fråga som jag, under beredningsarbetet, inte ägnade särskilt mycket uppmärksamhet, nämligen om principen att svenskan ska vara huvudspråk i Sverige bör ta sig uttryck i en lag eller i ett riksdagsbeslut.^{xv}

Propositionen innehöll alltså en mängd åtgärder för att försvara svenskans ställning i Sverige. Det var också första gången man talade om språkpolitik som ett enhetligt fält med egna övergripande mål, men de flesta av de institutioner som skulle handha fältet var sådana som redan existerade. Regeringen var alltså inte ovillig att försvara svenska språket. I detta syfte tillskapades bland annat en ny myndighet med anspråk för språkpolitiken, dvs. i realiteten för normeringen av svenskan och de fem nationella minoritetsspråk som erkänts sex år tidigare. Utbildnings- och kulturministern betonade vikten av att myndigheter och statsanställda (som till exempel universitetens doktorander) uttrycker sig på en klar och tydlig svenska.^{xvi} Huvudargumentet för att försvara nationalspråket var det demokratiska samhällets behov av kommunikationsmedel för att tillgången till information och debatt skall vara lika för alla. Hotet mot svenskan var engelskans

ökade betydelse. Samtidigt var regeringen beredd att prioritera Sveriges ställning i det engelskspråkiga internationella forskarsamhället framför försvaret av svenskans ställning på universiteten. Propositionen innefattade emellertid ytterligare ett delvis nytt perspektiv. Huvudsyftet med språkpolitiken var fortfarande att ge medborgarna tillgänglighet till kultur, vetenskap och politisk information. Fokuseringen på språkriktighet i offentlig sektor hade dessutom avtagit. Nu instruerades myndigheternas företrädare istället att anpassa sig efter det språkbruk som talades av de personer de hade att göra med. De invandrartäta förorternas sociolekter diskuterades explicit i detta sammanhang. Möjligheten att erkänna invandrarnas modersmål nämndes däremot inte ens. Det individuella förflutnas språk skulle med andra ord vara en glömd sak. Sida vid sida med erkännandet av de nationella minoriteternas inhemska arv härskar således en ny fokusering på den nationella gemenskapens gemensamma framtid.

I debatten förde Svenska akademins tidigare ständige sekreterare Sture Allén^{xvii} däremot fram argumentet att svenska språket även representerar ett betydande kulturarv. Även i den oppositionella debatten märks en ny fokusering på nationens minnen som språkpolitiskt argument. Det främsta exemplet är kanske den folkpartistiska riksdagsledamoten Cecilia Wiksröms förslag om en svensk litteraturkanon. Det praktiska förslaget framstår som tämligen prosaiskt i jämförelse med den uppmärksamhet det fick. I praktiken handlade det om att presentera en lista på skönlitterära verk som skulle läsas av alla elever i alla svenska grundskolor. Listan skulle med fördel kunna sammanställas av Svenska akademien, en institution som av allt att döma uppfattades som både respekterad och neutral. I likhet med sin danska motsvarighet inskränkte sig folkpartiets förslag om en nationell litteraturkanon till det egna landet och i likhet med sin brittiska motsvarighet till litteraturen. I det brittiska fallet handlar det om att försvara litterära kvaliteter som man ofta anser allmänmänskligt relevanta utan hänsyn till läsarens placering i vare sig tid, rum eller språklig gemenskap. I de svenska och danska fallen handlar det minst lika mycket om att slå vakt om det specifikt svenska eller danska.^{xviii} I det svenska fallet med tonvikt på litteraturen, denna den i särklass mest språkliga konstformen, om än med ett suveränt rikssvenskt ointresse för att svenskans språkområde inte helt sammanfaller med Sverige som nationalstat.

Såväl språket som litteraturen har länge haft en roll att spela i definierandet av den politiska gemenskapen och dess historia. Återigen är det den nationella gemenskapens arv som är det avgörande, inte till exempel den klassiska antikens latinsk- och grekiskspråkiga arv eller Europas ofta tysk-, fransk- eller engelskspråkiga arv som är den självklara prioriteringen. Nationell gemenskap är i hög grad en fråga om att föreställa sig en gemensam historia och dennas avgränsning kan numera tas för givet av alla som tillhör majoriteten.^{xix} Äganderätten till detta kulturarv har alltså endast sällan ifrågasatts. Man kan emellertid notera den finlandssvenska professorn Marete Mazzarellas inlägg i Svenska Dagbladet där hon bland annat gjorde anspråk på Runeberg som en finsk författare (vilket han givetvis är, såväl i geografisk mening som i den meningen att han var undersått i Storfurstendömet Finland). Samtidigt drog hon även en parallell till den danska litteraturkanons anspråk på den norskfödde, men i allt väsentligt danskspråkige, och i båda länderna verksamme Ibsen (danskspråkig eftersom något norskt skriftspråk ännu inte existerade).^{xx} Denna typ av komplicerande inlägg har dock ännu inte tillåtits påverka debatten. Finlands roll i Sveriges historia förblir glömd i det svenska medvetandet.

De flesta inlägg i den pågående svenska debatten koncentrerar sig emellertid inte på språket som minne. Istället har diskussionen när det gäller språket som sådant fokuserat på dess funktion som kommunikationsmedel. Även i dessa fall framgår det dock att det är kommunikationen inom den nationella (av historien definierade) gemenskapen som är det avgörande, samt inte minst att denna föreställda gemenskap sammanfaller – eller bör sammanfalla – med den svenska språkgemenskapen. Detta är en föreställning med mycket lång historia i Sverige, men också en företeelse som i dessa sammanhang uppenbarligen ansetts onödig att motivera. Jag kommer här att argumentera för att den är av nära kopplad till svensk självbild i relation till den nationella

gemenskapens föreställda utbredning i tiden såväl som i rummet och i fråga om vilka som skall räknas som dess medlemmar. Denna utveckling har som jag ser det en lång historia.

Göter och frankofiler

Sverige är en av de stater som vid nationalismens genombrott redan hade existerat under flera hundra år. Liksom i Frankrike, Storbritannien (eller England), Danmark och Ryssland formades nationalismen i Sverige inom ramarna för en redan existerande tidigmodern stat.^{xxi} Till och med svenska språket kan sägas ha uppstått innanför ramarna för det svenska riket. Enligt Benedict Anderson var det tryckpressen som möjliggjorde standardiseringen av de nationella språken och tryckarkapitalismen som drev den.^{xxii} Då glömmes han emellertid den betydelse som statliga och kyrkliga institutioner ofta haft på processens själva utformning, ofta med avgörande betydelse för vilken slags nationell gemenskap som har uppstått och hur denna avgränsats. I Sverige blev statliga och kyrkliga institutioner snart delar av en och samma enhet. Den första vitt spridda tryckta boken på svenska var Gustav Vasas svenska bibelöversättning. Från och med reformationen användes den i de svenska kyrkorna, där prästerskapet dessutom började predika på "folkspråket". I realiteten följde kyrkan naturligtvis inte språkgränserna utan gränserna för det svenska riket. Det finns i själva verket mycket lite som tyder på att en empirisk beskrivning av språkgränser på 1500-talet skulle ha lett fram till en beskrivning av svenskan som ett enhetligt eller ens avgränsat språkområde. Istället förefaller det som att de svenska dialekterna ingick i ett språkligt kontinuum tillsammans med de övriga skandinaviska språken.^{xxiii} Kontrafaktiskt kan man därmed anta att om statsgränserna hade gått någon annanstans inom det skandinaviska språkområdet skulle språkgränserna lika gärna ha kunnat dras där.

Under den tidigmoderna perioden inleddes i alla händelser en process mot nationell likriktning.^{xxiv} Denna standardisering gällde även språket. I det idealtypiska fallet är främlingars språk obegripligt och landsmännens språk fullt förståeligt. Det skulle dröja länge innan Sverige uppnådde den sortens språkliga enhetlighet (i fråga om de övriga skandinaviska språken är vi kanske inte där – ännu). Till och med språkets förändring över tid kan emellertid uppfattas som problematisk om det är språket som definierar nationen. I den engelsktalande världen är Shakespeare fortfarande begriplig på originalspråket. I Sverige är Gustav Vasas bibel redan obegriplig. Samtidigt är kontinuiteten bakåt avgörande för de flesta nationers självbild. Visserligen finns det undantag från denna regel, USA:s nationella historia kan t.ex. sägas börja med konstitutionen eller självständighetsförklaringen, och dess mytiska förhistoria kan på sin höjd spåras tillbaka till kolonialiseringen. I Sverige var föreställningen om nationens uråldrighet emellertid etablerad redan i stormaktstidens protonationella historieskrivning. Några av de extremaste exemplen på detta finner vi om vi under den stormaktstidens göticism.^{xxv}

Mest intressant i det här sammanhanget är kanske inte den ständigt kommenterade Olof Rudbeck utan den mer svårbegriplige göticisten Johannes Buréus. Denne korsade nämligen föreställningen om det svenska – eller gotiska – folkets heroiska ursprung med mystiska föreställningen om världens urspråk. Detta var det språk som Adam och Eva talade i Edens lustgård, det språk som Adam använde när han namngav djuren, kanske till och med det språk som Gud använt när han första gången talat till människorna. Språket hade emellertid gått förlorat för människorna när Gud straffade dem för försöket att bygga Babels Torn genom att förbanna dem så att de inte längre kunde förstå varandras språk. Den språkliga mångfalden uppfattades med andra ord som ett gudomligt straff för människans hybris. För kabbalistiska mystiker som Buréus var sökandet efter det ursprungliga språket ett andligt sökande efter det sanna språket, det språk som skulle kunna återförena människa och Gud, en tanke som går tillbaka på rabbinernas försök att avkoda torahn (som antogs vara Guds ord i bokstavlig mening). Buréus "*göthiska kabbala*" byggde på antagandet att urspråket i själva verket var identiskt med runinskriptionernas språk.^{xxvi} Runstudierna blev därmed en utvidgning av de kabbalistiska bibelstudierna och sökandet efter nationens förflutna bokstavligen detsamma som mystikerns sökande efter det gudomliga.

Stormaktstidens Sverige var emellertid ännu förnationellt och Buréus götiska kabbala hade knappast något inflytande utanför en trång akademisk krets.^{xxvii} Att Paracellus profetia om Lejonet från Norden^{xxviii} fick sådant genomslag i den svenska krigspropagandan var kanske det enda exemplet på motsatsen. Mer populära versioner av göticismen hade emellertid betydligt större spridning. De förebådar med andra ord nationalismen, men hade fortfarande inte uppnått den massmobilisering som skulle utmärka senare tiders nationalism. Den svenska stormaktens huvudspråk var redan svenskan. Rudbeck och Buréus författade emellertid sina lärda spekulationer på både svenska och latin. Stora delar av adeln och borgerskapet upprätthöll traditionen att kommunicera på tyska. I de baltiska provinserna var tyska i allmänhet adelns och borgerskapets modersmål och i likhet med alla de tyskar som tog värvning i svenska armén fortsatte de att använda detta språk. I större delen av nuvarande Finland var finska fortfarande befolkningens språk. Motsvarande gällde för den samisk- och finsktalande befolkningen i Lappland och omkringliggande landskap på båda sidor Bottenhavet. Prästerskapets utbildning skedde i stor utsträckning på latin. Däremot predikade de på folkspråket där de befann sig antingen det var svenska, finska, samiska eller något annat. Inte minst i Stockholm har statskyrkan upprätthållit både en finskspråkig och en tyskspråkig församling sedan femtonhundratalet. Den första finskspråkiga översättningen av nya testamentet publicerades redan 1548, bara sju år efter Gustav Vasas svenska bibel. Den göticitstiska språkpolitiken var med andra ord en fråga monumental historieskrivning (i Nietzsches mening^{xxix}), snarare än om praktisk politik. I den senare var man beredd att vara synnerligen flexibel. Om det alls funnits några ambitioner i annan riktning prioriterades de ned i förhållande till kommunikationsbehoven.

Medan svenskan försvarades ur ett monumentalt identitetspolitiskt perspektiv skulle latinet när det till sist börjat ifrågasättas å andra sidan försvaras med praktiska argument. Ett exempel på detta kan hämtas ur Carl von Linnés (privata och därmed svenskspråkiga) dagbok:

Man skrifver för att gagna, om man kan, det allmänna; ju flere, ju bättre; hade jag skrifvit på swänksa, hade få läsit mine skrifter, som nu tiena hela werlden.^{xxx}

Det är svårt att tänka sig att hans namn på växter och djur hade nått samma spridning om han namngett dem på svenska istället för på latin. Å andra sidan bygger även denna typ av praktiska argument på gemenskapens premisser. Valet av språk beror på vilket sammanhang författaren vill skriva in sig i. Man föredrar ett språk som kan förstås av dem man vill kommunicera med. Linné prioriterade den lärda världen framför sina landsmän. Samma sak kan sägas om dagens akademiker när de skriver på engelska. De demokratiska argumenten mot detta prioriterar istället nationalstatens per definition svenskspråkiga *demos*.

Snille och smak

1700-talet skulle rymma nya sätt att närma sig svenska språket som en del i rikets identitetsbyggande. Under decennierna efter stormaktstidens slut ökade det franska inflytandet över svensk kultur. Detta innebar att franskan i större utsträckning än tidigare blev aristokratins språk. Denna aristokrati såg sig fortfarande inte enbart som svenskar (eller finländare, tyskar, eller något liknande) utan också, och i vissa fall kanske främst, som medlemmar i en europeisk aristokrati i kontexten av en gemensam europeisk civilisation. Denna civilisations självklara kulturella centrum var Paris och dess språk franska. Det är belysande att det ansågs ingå som en självklar del i varje adelsmans utbildning att resa, och kanske även ta militär tjänst, utomlands, till exempel i Frankrike. På tyska finns begreppet *Wahlheimat* för en plats där man inte är född eller uppvuxen men som man ändå identifierar sig starkt med.^{xxxi} I denna kontext hade man kunnat vänta sig att svenskan skulle minska i betydelse. Intressant nog blev resultatet det motsatta; det var under denna period som den moderna svenskan trädde fram i litteratur, tidningar och tidskrifter. Det var Gustav III som i och med att han grundade Svenska akademien gjorde språkets utveckling till en statlig angelägenhet. Hans inställning verkar ha påmint om Fredrik den Stores i det att han

uppfattade det som viktigt att det egna språket fick en litteratur jämförbar med den franska men samtidigt inte accepterade språkets nuvarande form som tillräckligt högtstående. Att det var Frankrike som var förebilden märks inte minst i den av Gustav III grundade Svenska akademins konstruktion, som tydligt avslöjar den som en kopia av *Académie française*.^{xxxii} Dess syfte var att

[...] arbeta uppå Svenska språkets renhet, styrka och höghet, så uti vetenskaper, som serdeles i anseende till Skaldekonsten och Vältaligheten uti alla dess tillhörande delar, jemväl uti then, som tjenar att tolka de Himmelska Sanningar.^{xxxiii}

Dess valspråk var ”Snille och smak”. ”Snille” ansågs syfta på begåvningsens skapande kraft och ”smak” på de mer intellektuella förmögenheter som krävdes för att bearbeta inspirationen. Enligt akademins egen historieskrivning inkluderade formeln sålunda både en dionysisk och en apollinsk aspekt. Redan från början fanns ambitionen att ge ut en normativ ordbok som skulle leda till svenska språkets ytterligare utveckling och förfining. I samma syfte skulle akademien belöna framstående författare och poeter. Sambandet med språket antyder dock att det inte var litteraturens innehåll som var avgörande utan istället dess språkliga estetik och det bidrag den skulle kunna ge till att utveckla språkets ”höghet”. Vidare skulle Akademien årligen *uppmärksamma* en ledande svensk historisk person, bland annat genom att ge ut minnespenningar.^{xxxiv} Det handlade således om att *skapa* en civiliserad nationell kultur, men också om att minnas rikets historiska dygder. I båda fallen handlade det om att stärka Sveriges ställning i internationell jämförelse. Synen på språket var alltså till viss del tillbakablickande monumental. I första hand betonades emellertid samtiden, det allmänmänniskt kvalitativa och, i den meningen, det tidlösa.

Akademien var självförnyande men inhämtade kungens godkännande för sina nytillsättningar. Dess medlemmar kom att inkludera stora delar av landets politiska och intellektuella etablissemang. Den kan därför närmast betraktas som det närmast den tiden kom en officiell litteratur- och språkpolitik. Att man idag återigen trycker på litteraturens roll i språkförbättringen (och därmed på den rent språkliga dräkten framför dess innehåll) kan således beskrivas som en återgång till Gustav III:s politik.

Ärans och hjältarnas språk

Nationalismens verkliga genombrott skulle komma under artonhundratalet genom tysk inspiration. Det var då som intellektuella på tyskt manér började acceptera landsbygdsbefolkningen som representanter för det autentiskt svenska. Nu konstruerades kultur och civilisation som motsatspar. Hos Norbert Elias får denna motsättning en kronologisk aspekt och blir till en civiliserande process i ett långt historiskt perspektiv.^{xxxv} I relation till den geografiska motsättningen mellan land och stad innebär tidsaspekten att landsbygden och dess folk uppfattas som representanter för äldre, oförfalskat förindustriellt samhälle. Sökandet efter det förflutna blir ett sökande efter den egna identitetens källa, inte bara efter dess historiska ursprung. Samhället söker sina rötter inte bara i historisk mening utan också som en plats som det fortfarande kan hämta näring från.

Artonhundratalet såg också ett återuppväckande för stormaktstidens götiska vurm. I likhet med Buréus och Rudbeck ägnade sig Götiska förbundets medlemmar under början av artonhundratalet åt att samla in och bevara fornfynd som runstenar och gravhögar. Till skillnad från sina föregångare var dess medlemmar emellertid diktare och litteraturpersonligheter som Geijer och Tegnér, snarare än historiskt orienterade akademiker. Den götiska nationalmyten kom med andra ord allt mindre att uppfattas som en realitet och allt mer som en patriotisk dikt. Med tiden skulle dessa personer få ett betydande inflytande inom svenskt kulturliv, flera av dem invaldes bland annat i Svenska akademien och Vitterhetsakademien.^{xxxvi} Fäderneslandet var också i stort behov av patriotisk dikt vid denna tid. Förlusten av Finland 1809 kom på sikt att få en effekt på svensk nationalism som påminner om den som revolutionskrigens franska okkupation hade i Tyskland. Tegnér talade om att ”inom Sveriges gränser erövra Finland åter”,^{xxxvii} dvs. återvinna – i själva verket skapa – en nationell stolthet.

Exakt vilken nation det handlade om var emellertid allt annat än självklart. Under artonhundratalet var det vanligt att nationalism i Sverige efter att blivit ha besviken på krig och kungamakt istället fokuserade på den språkliga gemenskapen med övriga Skandinavien. Genom att fokusera sina nationalromantiska strävanden på den för Skandinavien gemensamma vikingatiden hade man också tagit ett steg närmare att skriva ut Finland ur den svenska historien genom att sätta parenteser kring dess tid som en del av riket och söka det autentiskt svenska före erövringen av större delen av Finland. Att inom Sveriges gränser vinna Finland åter innebar med andra ord, ironiskt nog, att försöka glömma Finland med äran i behåll, för att på så vis kunna gå vidare, ett minnespolitiskt konststycke som skulle bli förvånansvärt framgångsrikt.^{xxxviii} I detta sammanhang blev stavningsreformer ett viktigt inslag i försöken att närma svenskan, norskan och danskan till varandra. Liksom den tyska enhetsrörelsen hade skandinavismen sina starkaste fästen vid universiteten, där den hade starkast stöd bland studenterna men där viktiga kulturpersoner som Geijer också hade en viktig roll att spela både som professorer och som nationella intellektuella. Folkbildning, skandinavism och nationalism var länge tätt sammanlänkade fenomen i den svenska borgerliga offentligheten.^{xxxix}

Den självklarhet med vilken Svenska akademien och sjuttonhundratalets upplysningsmän uppfattade svenskan som rikets folkspråk står i skarp kontrast mot hur språkfrågan skulle utveckla sig i den blivande nationalstaten Finland. Finland befann sig, liksom Norge, i ett mellanläge mellan de nationalismen som utvecklats inom ramarna för existerande stater och de som fokuserat på kravet på upprättandet av nya nationalstater. Egna statliga institutioner utvecklades visserligen redan i napoleonkrigens efterdyningar, men i form av Alexander I:s finska storfurstendöme i personalunion med Ryssland, inte som en självständig stat. Här kunde de finska statliga institutionerna arbeta enligt egna rättstraditioner och på sitt eget språk, dvs. på svenska. Under åren efter erövringen kunde Runeberg fortfarande skildra kriget som en tragedi i *Fänrik Ståls sägner*, en svenskspråkig skildring som blev klassisk i båda länderna.^{xl} Delvis i Marx fotspår använder nationalismteoretikern Clifford Geertz Finland som exempel på hur urbaniseringen som social process omdanar ett förmodernt samhälles ståndsindelade språkliga landskap till en modern nationell homogenitet. Landsbygden i större delen av Finland hade hela tiden varit enspråkigt finsk medan städerna dominerades av ett huvudsakligen svenskspråkigt borgerskap. I parallell med tyskans ställning i stora delar av Östeuropa var svenskan med andra ord borgerlighetens språk medan finskan på många håll var böndernas. Urbaniseringen skulle ändra allt detta. Plötsligt befann sig växande skaror finstalande i städerna och dessas språkliga förhållanden ändrades därmed bestående. Den nya nationens språk blev därmed finska.^{xli}

Man skall dock undvika determinism i analys av sådana skeenden. Man behöver bara vända blickarna mot Irland för att se ett exempel där nationalismen visserligen fokuserat på ett lokalt uråldrigt språk men där detta aldrig förmått bli annat än en symbol för den nya nationen vars vardagsspråk istället förblivit aristokratins och borgerskapets engelska. Den tyskinspirerade romantiska nationalism som senare under århundradet greppade Finland blev å andra sidan i första hand en fenomansk nationalism. Liksom sina motsvarigheter i Sverige, Norge och Tyskland fokuserade den på ett autentiskt förflutet som kunde återfinnas bland landsbygden av civilisationen oförstörda bondebefolkning. I Finland sökte man dessa källor i Karelens folkliga mytologi. Det var dessa berättelser som Elias Lönnroth sammanställde i *Kallevalla*.^{xlii} Här rör det sig om en uttalat finsk diktning inte bara i den meningen att den är finskspråkig utan också i anspråket på att den skulle utgöra en autentisk representation av den finska identitetens urkälla. Det är också tydligt att det rör sig om en språkligt definierad nationalism som sökte denna urkälla inte i till exempel en nordisk kulturell gemenskap utan i språkets tänkta ursprung i öster. Finlands historia som svensk riksdel ställdes därmed i skugga av folkets mytiska förflutna. I praktiken upprätthölls förbindelsen med historien trots allt i och med att svenskans ställning som andraspråk upprätthölls inte minst i skolundervisningen. De praktiska konsekvenserna kommer istället först nu, när svenskans ställning som första främmande språk ifrågasätts. Visserligen har även svenskspråkiga svårt att läsa äldre källor i original. I Finland kan en växande del av

befolkningen emellertid inte läsa huvuddelen av landets artonhundratalstexter annat än i översättning.

Definierandet av den finska nationen i språkliga termer innebar emellertid inte enbart en förändring i dess relation till historien utan också en potentiell ny avgränsning av dess medlemmar. I takt med att de förlorade språkstriden tvingades den svenskspråkiga minoriteten formulera sin identitet i förhållande till en nation med finskspråkig majoritet. Ett direkt resultat av detta var omdefinieringen av begreppet ”finsk” till att innebära finskspråkig, till skillnad från det nyskapade begreppet ”finländsk”, som istället knöts till staten och territoriet. ”Finlandssvensk” var en annan neologism som med tiden skulle slå rot i den svensktalande minoritetens självbild. Så sent som under mellankrigstiden förekom emellertid det konkurrerande begreppet ”östsvensk” som implicerade en från finskheten betydligt mera avskild identitet. Språkparagrafen i 1919 års finska regeringsform innebar ett entydigt ställningstagande till den finska nationens natur. Visserligen gavs svenskan och finskan jämställd position. Samtidigt klargjordes emellertid att det rörde sig om en nation, en stat och ett folk som bara råkade använda sig av två språk. Svenskans förekomst i Finland blev därmed historiskt betingad och ansågs i detta sammanhang inte representera någon från finskan skild etnisk eller nationell grupp.^{xliii}

Huruvida Finlands finsk- och svenskspråkiga befolkning tillhörde samma föreställda finska gemenskap framstår emellertid som oklart. I allmänhet skrevs de svenskspråkiga in i den finska gemenskapen. Den fenomanska rörelsen byggdes i stor utsträckning av män som av nationella skäl ändrade sina svenskspråkiga efternamn till mer finskklingande. Ändå kunde språkstriden så sent som under mellankrigstiden beskrivas i rasbiologiska termer. På rasbiologins etablerade manér kunde man anta att språkligt definierade folkgrupper också var rasmässigt åtskilda. Det finska folket skulle således vara nära besläktade med de estniska, ingriska och samiska. Finlands svensktalande befolkning antogs däremot härstamma ifrån invandrare. Möjligheten att en folkgrupp skulle kunna ändra språk förefaller ha ignorerats eller uppfattats som marginell i det längre historiska perspektivet. Det bör noteras att dessa föreställningar förekom på språkstridens båda sidor. Således fanns det såväl en ”äktfinsk” som en svenskseparatistisk rasistisk rörelse.^{xliv} Även om finskan inte är något indoeuropeiskt språk är det tydligt att identifikationen av språkets ursprung med folkets har en bakgrund i samtida europeiska spekulationer kring ett gemensamt indoeuropeiskt ursprung. Den indoeuropeiska språkgruppen hade upptäckts redan på 1700-talet när de första européerna började studera sanskrit. Likheter mellan detta språk och de äldsta kända europeiska språken var så slående att Sir William Jones 1786 drog slutsatsen att de europeiska språken härstammade ifrån sanskrit, en tes som emellertid snart övergavs till förmån för antagandet om ett okänt gemensamt indoeuropeiskt ursprung. Så som man tolkade fornindisk mytologi berättade den om att språket härstammade ifrån ett språk som talats av ett norrifrån invaderande krigarfolk man kallade *arya*. Den kulturella betydelse som myten om indoeuropéernas mer eller mindre rena härstamning från det ariska krigarfolket har haft i Europa är svåröverskådlig. Den utgör emellertid en tydlig extrempunkt i tron på att etniska och biologiska drag skulle sammanfalla med språkgrupperna.^{xlv}

Enspråkigt moderna nationalstater

Under skandinavismens storhetstid bestod Svenska akademien främst av högre ämbetsmän och i språkfrågor konservativa språkvetare och författare. Den var heller aldrig någon vän av det skandinavistiska projektet. Rörelsen för en skandinavisk stavningsreform kulminerade i det skandinaviska språkvårdsmötet i Stockholm 1869. Där var de dominerande perspektiven dels skandinavismen och dels att stavningen skulle följa uttalet. Svenska akademien gick emellertid till motattack. Dess främsta medel utgjordes av första upplagan av Svenska akademiens ordlista 1874 där man utgick ifrån de grundprinciper som lagts fast redan i akademiens barndom i och med Karl Gustaf af Leopolds stavningslära. Medan Leopolds huvudsakliga framgång hade varit försvenskningen av stavningen av lånord som ”akademi” (”academi”), ”familj” (”famille”) och

”batalj” (”bataille”) syftade akademien nu istället till att motverka lånord helt och hållet. Det var också i detta syfte som man återupptog det sedan länge avdomnande arbetet med Svenska akademiens ordbok. Man hoppades nämligen att man genom detta arbete skulle kunna påminna folket om de många svenska ord som nu fallit ur bruk till förmån för utländska synonymer. Man sökte bevara språket som nationellt minne, men också som ständig påminnelse om skillnaden mellan svenskar och andra skandinaver: Akademiledamoten Rydqvist uttryckte detta med all önskvärd tydlighet apropå stavningen av v-ljudet:^{xlvi}

Särskilt för tillfället är *f* oss nyttigt, och kan under den främmande stormlöpningen på vårt stavsätt tjena som fana för dem, som nitälska för svenska bruk och traditioner [...].^{xlvi}

Språkpolitiken hade därmed upphört att vara enbart monumentalistisk. Istället har vi kommit till Nietzsches egen samtid, den period då han beskrev människan som en fånge i historien.^{xlvi} Man ville inte minst upprätthålla en språklig kontinuitet för att även i fortsättningen kunna läsa svenska litterära klassiker i original.^{xlvi} I Rydqvists argumentation tränger kampen om historien (eller *för* historien) in i själva det skrivna språket. Förbindelsen bakåt i tiden prioriterades framför förbindelsen i rummet. I detta sammanhang tänkte man sig att sökandet skulle kunna sträcka sig så långt tillbaka som till Gustav Vasas bibel,¹ som därmed upphöjdes till ett slags officiell kronologisk gräns för den moderna svenskans utsträckning bakåt. Därmed hade man också knutit den svenska gemenskapens utsträckning i tiden till riksgrundandet, till skillnad från göticisterna som sökte sig tillbaka till den för hela Skandinavien gemensamma vikingatid som lurade på andra sidan den av akademien fastställda kronologiska riksgränsen.

I förhållande till Danmark fallerade den svenska skandinavismen emellertid när den prövades politiskt och Sverige i samband med den tyska invasionen av Slesvig och Holsten (Schleswig-Holstein på tyska) inte sände någon som helst militär hjälp till de danska försvararna. Ändå kan man notera att svenska nationalmonument som Nordiska Museet och Skansen så sent som vid förra sekelskiftet grundades med fokus på ett löst definierat Skandinavien, eller Norden, snarare än på Sverige. Sedda i det ljuset är det ingenting självklart i att museibyggnadens nationalromantiska nygotik skulle representera någon specifikt svensk nationalism. Snarare innebär betoningen av det fornnordiska ett skandinaviskt eller nordiskt inslag. Det är betecknande att deras upphovsman Arthur Hazelius började sin offentliga bana som debattör i undervisningsfrågor med skandinavistiska stavningsreformer som huvudpunkten på sitt program. Det först i och med att Nordiska Museets nuvarande byggnad öppnades – kort efter den norsk-svenska unionsupplösningen – som både den statliga och den svenska aspekten gjorde sig gällande. Det gjorde de emellertid med besked: än idag möts besökaren av Carl Milles mastodontstaty av den åldrige Gustav Vasa med den närmast övertydliga sockelinskriftionen ”Warner Swenske”!^{li}

Medan finsk kulturpolitik kom att formuleras som ett led i ett nationellt enhetsprojekt hade^{li} hade svenska språkets ställning som Sveriges enda språk börjat tas för given, rikets flerspråkiga förflutna blev ett alltmer raderat minne. Det var i detta klimat som Sverige började bygga upp en ny kulturpolitik där bland annat en litteraturpolitik ingick. Grunden för 1900-talets kulturpolitik var det från Tyskland importerade begreppet *bildning*, av tyskans *Bildung*, ett begrepp som i olika varianter tagits upp i alla de nordiska språken. I hela Norden finns också motsvarigheter till begreppet *folkbildning*. Bildning handlar om att människan tillgodogör sig den omgivande kulturen. Detta gäller i hög grad även folkbildningen som på en gång är ett individuellt och ett kollektivt projekt.^{liii} Detta kollektiv kan emellertid också identifieras med nationen. Från och med mellankrigstiden kom även staten att spela en betydande roll i detta projekt, folkbildningens folk blir därmed också nationalstatens folk.

I den kulturpolitik som formulerades under mitten av 1900-talet var Svenska akademiens betydelse kraftigt reducerad. Detta har sannolikt sin bakgrund i att många av de strider som befäste det svenska litterära fältets oberoende utspelade sig mellan uppåtgående författare och Svenska akademien under 1800-talets andra hälft och det tidiga 1900-talet. En av de mest kända

sådana striderna är Strindbergsfejden där Strindberg gick till storms mot vad han uppfattade som en inkrökt svenskhet representerad av ämbetsmän, monarki, Karl XII-dyrkan och akademiledamöterna Werner von Heidenstam och Sven Hedin. Detta angrepp har också en hel del gemensamt med Nietzsches angrepp mot tidens fångenskap i historien. Även Heidenstam och hans samtida, nittiotalisterna, hade emellertid varit i strid med akademien under det sena 1800-talet då denna arbetade aktivt för att vara vad dess ständige sekreterare Carl David af Wirsén beskrev som ”ett den litterära sansens och konservatismens bålverk under den besynnerliga brytning som nu pågår”.^{liv} Det nya systemet inträder alltså parallellt med, och delvis motiverat av, avståndstagandet från en äldre litteratursyn och i allt väsentligt från litteraturens roll som minnespolitiskt instrument. Det rör sig därmed om en institutionalisering av litteraturens ställning som en del av moderniteten, en modernitet som kunde uppfatta sig som skild från alla tidigare historiska perioder och därmed i stånd att sätta sig till doms över dem.^{lv} Denna domarroll har heller inte varit förbehållen historikerna utan, inte minst i Sverige, även intagits av skönlitterära författare.

Medan Strindberg kritiserade akademien för nationell inskränkthet hade den emellertid, ironiskt nog, redan fått en mer internationell roll som utdelare av Nobelpriset i litteratur som enligt Alfred Nobels testamente skall tillfalla ”den som inom litteraturen har producerat det utmärktaste i idealisk riktning”. Hur detta skall tolkas framgår inte riktigt av testamentet. Nobel understryker däremot ”att vid prisutdelningarna intet avseende fästes vid något slags nationalitetstillhörighet sålunda att den värdigaste erhåller priset, antingen han är Skandinav [sic] eller ej”. Huruvida Akademien skulle åta sig den typen av uppdrag var från början omdebatterat. Bland de motiv som nämndes av Wirsén var dock att ”[u]tan verklig kännedom om det yppersta i utländsk litteratur kan och får ej den akademi vara som skall kunna bedöma sitt eget lands litteratur”. Den extra uppgiften skulle med andra ord vara till nytta för akademien även i arbetet med dess ordinarie ansvarsområden. Dess med tiden mest kända uppgift blev därmed en som inte alls inskränkte sig till det svenska språkområdet och som istället syftade till att upprätthålla universella estetiska värden. Akademiens medlemskap skulle emellertid även framöver inskränka sig till svenska medborgare.^{lvi} I samma anda fortgick också arbetet med ordboken och ordlistan. Under början av 1900-talet kom akademien att genomföra en omfattande stavningsreform där bland annat v-ljudets stavning med ”fv” och ”f” avskaffades.^{lvii} På den språkliga formens område var behovet av en ”fana” eller ett ”bålverk” således mindre.

Den litteraturpolitik som fastslogs i Sverige under de tidiga efterkrigsåren var också tydligt präglad av de konstnärliga fält som vuxit fram under 1800-talet. Den byggdes således i spänningsfältet mellan det konstnärliga författarfältet och politiken. Politiken hade i folkbildningens anda förutsatt sig att tillhandahålla böcker för gratis utlåning i landets bibliotek. Samtidigt ville man trygga författarnas försörjning. Författarförbundet, som av både konstnärligt erkända författare och politiker accepterades som författarnas representanter, ansåg å andra sidan att författarna hade rätt till ersättning för denna utlåning. De representerade emellertid inte alla författare; medlemskap kunde endast erhållas av de författare som förbundet självt accepterade, en procedur som kom grundade sig dels på kvalitetskrav och dels på kravet på svenskspråkighet. I den kompromiss som uppnåddes 1954 kom man fram till att författarna skulle få ekonomisk ersättning men att denna inte skulle fördelas efter utlåningsfrekvenser eller andra kvantitativa mått utan med hänsyn till kvalitet efter bedömning av en kommitté som främst skulle bestå av författare. Så som systemet med tiden skulle utformas inskränktes det till att ge ersättningar till Författarförbundets medlemmar samt till medlemmar i Finlands svenska författarförbund. Trots att de uttalade motiven för ersättningen främst relaterade till kvalitetskrav kom identifikationen av litteraturpolitikens ansvarsområde alltså ändå att identifieras med det svenska språkområdet. Vid sidan om detta framgår språkets betydelse även av de hotbilder som utmålats mot den goda litteraturen. Hotet är tämligen genomgående den engelska litteraturens utbredning och det tas i allmänhet för givet att denna är liktydig med låg kvalitet.^{lviii}

Det var denna litteraturpolitik som konsoliderades i 1974 års kulturpolitik. Paralleller finns emellertid även i den övriga kulturpolitiken där språkets ställning som kulturarv emellertid tenderat att värderas högre än i litteraturpolitiken, där det snarare fungerande som yttre gräns. Så sägs det till exempel i 1995 års kulturutredning apropå invandringen:

Att behärska det svenska språket är nödvändigt för att ta sig in och verka i samhället och bli delaktig i det svenska kulturlivet. Språk och kultur är ouplösligt förenade med varandra och den viktigaste identitets- och kulturbäraren. Undervisning i det egna språket är därmed ett stöd till att bevara och uttrycka det egna kulturella arvet.^{lx}

Det nya med folkpartiets kanonförslag kan alltså inte vara försvaret av svenska språket eller av vad man anser vara en god litteratur. Däremot innehåller förslaget två mindre nyheter: dels en antydning om att återgå till att betrakta litteraturen som ett medium för minnespolitiken och dels ingreppet av en partipolitiker i ett politikområde som vanligen sköts av självständiga institutioner och av det litterära fältet. Tanken att språk och kultur skulle vara en politisk angelägenhet men delegeras till Svenska akademien (så som folkpartiet föreslagit) kan å andra sidan ses som en återgång till Gustav III:s litteratur-, språk- och minnespolitik. För Gustav III, liksom för folkhemsbyggarna låg fokus emellertid på framtiden. För dem som idag förordar en kanon tycks det istället ligga i det förgångna. En närmare blick på detta förgångna visar emellertid att det förgångna som sätts i fokus i en Svensk litteraturkanon med stor sannolikhet kommer att vara Strindbergs och arbetarförfattarnas uppgörelse med det förflutna. Denna kanonisering av radikal litteratur påminner på mer än ett sätt om Andersons beskrivning av hur fransk nationalism ironiskt nog lyckats med att göra franska revolutionens (enligt det då allmänt omfattade synsättet) radikala brott med historien till en del av den franska nationens mytologiserade historia.^{lx} På samma paradoxala sätt fokuserar den nya nationalistiska språkliga minneskulturen i Sverige av en närmast kosmopolitisk akademi på ett redan historiskt avståndstagande från historien.

Flerspråkiga nationalstater?

Den svenska regeringens språkpolitik har förändrats även på andra sätt på senare år. Litteraturpolitiken gick visserligen i stort sett oförändrad genom sjuttioalets omstöpning av kulturpolitiken. En viss förändring av den nationella självbilden har emellertid börjat märkas sedan slutet av nittioalet. Det tydligaste exemplet på detta är erkännandet av fem nationella minoriteter och lika många minoritetsspråk i samband med att Sverige ratificerade *The Framework Convention for the Protection of National Minorities* och *The European Charter for Regional and Minority Languages* 1999. Det är väl värt att märka att denna nya politik främst motiverades med konventionernas internationella status, inte till exempel med hänvisning till minoriteternas historiska rättigheter eller majoritetens skuld. Själva konventionen diskuterar däremot i termer av historiskt motiverade (och hittills förnekade) rättigheter och befinner därmed närmare den allmänna europeiska skulddiskurs som Ricœur diskuterat i relation till bl.a. judar och romer.^{lxi} Detta innebär också att minoriteterna som föreställda gemenskaper definieras främst av sitt förflutna samtidigt som de definieras utifrån som ett led i svenska statens minnespolitik.

De berörda minoriteterna och språken är samer,^{lxii} romer,^{lxiii} judar,^{lxiv} tornedalingar och Sverige-finnar respektive samiska, romani chib, yiddisch, meänkieli och finska. Förutom de språk och minoriteter vars organisationer redan från början fanns representerade i utredningskommittén diskuterade denna även i förbigående ett fåtal andra möjligheter, som till exempel den äldre varianten av Gotlandsdialekten. Inga av dessa möjligheter behandlades emellertid i detalj och invandrarspråk andra än finska diskuterades över huvud taget inte. Det närmast besläktade språk som erkändes var i själva verket yiddisch, som visserligen är ett germanskt språk (närmast släkt med tyskan) men som också innehåller stora mängder låneord från bland annat hebreiskan. Språket är helt obegripligt för svenskspråkiga personer som inte lärt sig det. Romani chib är visserligen ett indoeuropeiskt språk men räknas till den indo-persiska gruppen och är således endast avlägset släkt med svenskan, de kvarvarande minoritetsspråken är inte ens det. Istället

stannade man vid att betrakta alla språk i Sverige som ingick i den skandinaviska språkfamiljen som dialekter av svenska. Assimilationen kan vid denna tid anses ha gått så långt att detta kunde tas för givet. När man nu erkände vissa språk skedde detta alltså mot bakgrunden att skillnaden mellan dem och rikssvenskan inte kunnat utplånas genom gradvis integration.

I sina motiveringar utgick utredningen från historiska resonemang kring hemmahörighet i Sverige. Finsktalande innevånare hade Sverige haft åtminstone genom rikets hela historia, både i nuvarande Finland och i nuvarande Sverige. Den gräns som upprättades efter den ryska erövringen av Finland överensstämde heller inte med den existerande språkgränsen vilket ledde till att vissa områden i svenska Norrbotten fortfarande har finskspråkig majoritet. Även om åtskillnaden mellan det svenska rikets svensk- och finskspråkiga befolkning har haft betydande ekonomiska och sociala implikationer har de finska innevånarna inte utsatts för någon juridisk diskriminering förrän i relativt sen tid. Under nittonhundratalets modernistiska folkhemsprojekt har den språkliga homogeniteten emellertid kommit att prioriteras mer än tidigare och samtliga minoritetsgrupper har därför utsatts för omfattande försök till påtvingad assimilation där bland annat den obligatoriska enspråkigt svenska skolgången spelat en betydande roll. När det gällde de finskspråkiga innevånarna drogs denna politik emellertid tillbaka redan i samband med den omfattande finska arbetskraftsinvandringen till Sverige under 1960-talet. Tack vare finsk påverkan, bland annat inom ramen för det nordiska internationella samarbetet, intog svenska staten en helt ny språkpolitisk orientering som bland annat innebar finskspråkig skolundervisning och TV-sändningar på finska över det svenska marknätet. Denna politik motiverades främst av finska ambitioner att möjliggöra återinvandring, dvs. av en gemensam svensk-finsk föreställning om att Sveriges nya finskspråkiga innevånare inte var permanent hemmahörande i Sverige.^{lxv} Politiken var med andra ord resultatet av en stark identifikation av språk och nationell identitet snarare än av en svag identifikation.

Så långt var utredningen om konventionernas ratificering tämligen förutsägbar till sina slutsatser (trots en markerad oklarhet kring huruvida yiddisch verkligen talats i Sverige tillräckligt länge för att kunna komma i fråga). Dess främsta problem gällde istället de finsktalande. Visserligen stod det helt klart att de finsktalande skulle erkännas som en nationell minoritet. Problemet handlade istället om att den organisation som regeringen erkänt som företrädare för befolkningen i det finsktalande området kring Tornedalen arbetade för att deras dialekt skulle erkännas som ett eget språk, meänkieli. Problemet med detta var att utredningen ville finna en region där finskan varit kontinuerligt etablerad under lång tid och därför skulle kunna erkännas som regionalt minoritetsspråk. Som påpekades både i en reservation till utredningen och i motioner och remissvar hade finskan visserligen varit etablerad i Stockholm i åtminstone femhundra år. Uppenbarligen föredrog man dock att lokalisera finskan till en mer perifer region. Följaktligen valde kommittén att inte betrakta meänkieli som ett eget språk utan istället betrakta Tornedalen som finskans hemregion i Sverige. Efter att ha kritiserats för detta valde regeringen emellertid att som kompromiss erkänna båda språken i samma region.

Man kan notera att man även i Norge erkänt vad som tidigare betraktats som en finsk dialekt – kven – som ett eget språk. I Norge erkänns dock inte finskan som minoritetsspråk. Finland å sin sida erkänner ingen norsk minoritet men heller inte några närbesläktade språk (samiska är visserligen ett finsk-ugriskt språk men inte tillräckligt nära besläktat med finskan för att vara automatiskt begripligt för finskspråkiga), vare sig meänkieli eller kven erkänns således i Finland, inte heller kareliska som ibland också betraktats som ett separat språk. Detta kan uppfattas som ett sätt att upprätthålla den nationella gemenskapens språkliga gränser: kvener och tornedalingar talar visserligen inte norska eller svenska men talar å andra sidan språk som är unika för Norge respektive Sverige. Svenskans ställning i Finland saknar däremot fortfarande motstycke i övriga Norden, detta gäller inte minst Ålands ställning som konstitutionellt enspråkigt område med ett annat språk än riksspråket. Finlands erkännande av svenskan är inte minst historiskt motiverat eftersom den innebär att den språkliga förbindelsen med landets egen (delvis svenska) historia kan upprätthållas.^{lxvi} Någon motsvarande ambition finns knappast i Sverige i

förhållande till rikets flerspråkiga historia. Det är bara minoriteternas identitet som definieras historiskt, inte den svenska.

Språket som minne och som framtid

Skillnaderna mellan minoritetsspråkens och svenskans ställning i Sverige är belysande. Det märks tämligen tydligt att minoritetsspråkstanken inte uppstått i en svensk kontext. Den blickar bakåt och erkänner språk på grund av deras betydelse för folkgruppers identitet, som ett erkännande och som inslag i en minnespolitisk kontext. Sedan lagen infördes har det rests krav på ett liknande erkännande för svenskan som majoritetsspråk. Dessa avviker emellertid från det etablerade sättet att se på språket. I det dominerande perspektivet legitimeras svenskan inte som det förflutnas språk utan som framtidens. I Danmark, Norge och Finland handlar språk- och litteraturpolitiken mer om att upprätthålla kontakten med det nationella förflutna. I Sverige är språkpolitiken (när den inte rör de erkända minoritetsspråken) skild från den explicita minnespolitiken och måste därmed betraktas som ett slags glömskans politik. Detta är särskilt märkbart i jämförelse med Finland, ett land där arkivens och historiens språk bokstavligt talat är ett annat än den nuvarande majoritetens. I Sverige är svenskan däremot i första hand framtidens språk, det språk som invandrare lär sig efter sin ankomst och som legitimerar dem som *nya svenskar* och ger dem rätt till en framtid i Sveriges politiska och ekonomiska gemenskap. Sveriges litterära kanon utgörs i stor utsträckning av ett avståndstagande från historien. Ironiskt nog omfattas detta avståndstagande även av den litteraturkanon och den svenska akademi som den historiska grundade identitetens försvarare vill återaktualisera. Enbart minoritetsidentiteterna tillåts visa bakåt mot det förflutna. Själva språkets föränderlighet kan göras till någonting positivt eftersom den pekar framåt mot den gemensamma framtiden, en frigörelse från språkhistorien parallell med det nietscheanska uttåget ur historien. Fokuseringen på framtiden innebär också att historien glöms. Inte minst det faktum att alla svenska folkets medlemmar inte har samma historia – eller samma språk – är ett minne som blockeras samtidigt som majoriteten ensidigt kan förlåta sig själv för sitt historiska agerande mot dem som tidigare uteslutits ur den. Frågan är om det svenska språket verkligen är det neutrala medium för statens invånare som vi gärna föreställer oss att det är. Därmed inte sagt att neutralitet skulle kunna uppnås på något annat sätt. Om språket är en specifik gemenskaps språk är det inte troligt att det kan göras neutralt, däremot kan det vara möjligt att hantera möjligheterna till inträde i denna gemenskap och dess interna hierarkier. Kanske är det just att vara medvetna om både historien och om de resultat som det förflutna ger i samtiden som ger de bästa möjligheterna att hantera framtiden.

ⁱ Denna text har i sin ursprungliga form skrivits inom ramarna för forskarkursen Minnespolitik i Sverige och Finland som arrangerades under 2006 i samarbete mellan Åbo Akademi och Linköpings Universitet, och under ledning av Erling Bjurström och Bengt Kristensson Ugglå. Båda har, i likhet med kursdeltagarna, varit till stor hjälp i skrivandet. Texten är tänkt att ingå i en antologi som eventuellt kommer att publiceras med utgångspunkt i kursens ämnesområden.

ⁱⁱ Esaias Tegnér 1817: "Språken", enl. Projekt Runeberg, <http://runeberg.org/tegnér/057.html>, 2006-11-29.

ⁱⁱⁱ Matti Klinge 1999: *Finlands historia 3*, Esbo: Schildt.

^{iv} Angående blockerat minne se Ricœur 2000/2005: *Historia, minne, glömska*, översättare: Eva Backelin, Göteborg: Daidalos, 541ff.

^v Benedict Anderson [1991] 1996: *Imagined Communities, Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, revised ed. London /New York: Verso: s 21f, Att gemenskapen är föreställd skall tolkas som att definitionens krav är uppfyllda om det bland de personer som föreställs ingå i den föreligger en utbredd uppfattning om att de gör så. Att den är en gemenskap skall tolkas som att medborgarna upplever sitt medborgarskap som ett avgörande och definierande drag i sin egen identitet. Slutligen skall suveränitetskravet tolkas som att alla nationer – i ordets moderna bemärkelse – strävar efter att etablera sig som nationalstater. Det finns således även andra former av föreställda gemenskaper som är att betrakta som nationer (ibid.).

^{vi} Anderson 1996, Ricœur 2005, s. 91 angående erinring och föreställning och s. 169ff angående minnets subjekt.

^{vii} Fredrik Barth 1967/1994: *Ethnic groups and boundaries: the social organization of culture difference*, Oslo: Pensumtjeneste.

^{viii} Anthony D. Smith 1986: *The Ethnic Origin of Nations*, Cambridge, Massachusetts: Blackwell Publishers, Patrick J. Geary 2002: *The Myth of Nations, The Medieval Origin of Europe*, Princeton: Princeton University Press.

^{ix} Anderson 1996.

^x Joseph Stalin 1994: "The Nation" i (red.) Hutchinson & Smith: *Nationalism*, Oxford: Oxford University Press. I synnerhet i sin stalinistiska tappning lider marxismens nationalismanalys av en paradox liknande nationalismens egen: nationens deskriptiva enhetlighet använd som normativt argument för att skapa enhetlighet. I sin marxistiska variant är normen emellertid inskriven i en annorlunda tidslig kontext: en där historien förändras och där nationen tillhör den nuvarande och den kommande epoken – inte som i mer romantiska tänkares föreställningsvärld – den mytiskt förgångna guldåldern.

^{xi} Stephen Barbour 2002: "Nationalism, Language, Europe" in S. Barbour and C. Carmichael (eds.) *Language and Nationalism in Europe*, Oxford: Oxford University Press, Patrick J. Geary 2002, s. 47.

^{xii} Ricœur 2005: s. 124, där han arbetar med utgångspunkt i Webers *Ekonomi och samhälle*.

^{xiii} Folkpartiet 2003: *Inför riksdagsbehandlingen: Språkransreform brådskar – nya fakta och argument*, Stockholm: Folkpartiet, Cecilia Wikström 2006: "Skapa svensk litteraturkanon" i *Sydsvenska Dagbladet*, "www.sydesvenskan.se", Senast uppdaterad 22 juli 2006 00:41, 2006-07-28.

^{xiv} Proposition 2005/06:2: *Bästa språket – en samlad svensk språkpolitik*, Stockholm den 15 september 2005.

^{xv} Leif Pagrotsky 2005: "Svenskan är så stark att den inte behöver försvaras", Svenska Dagbladets web,

"http://www.svd.se/dynamiskt/kultur/did_11353027.asp", publicerat 20 december 2005 05:30.

^{xvi} Prop. 2005/06:2.

^{xvii} Pagrotsky 2005, prop. 2005/06:2, Sture Allén 2006: "Det finns ännu utrymme för omprövning av språklag", Svenska Dagbladets web, "http://www.svd.se/dynamiskt/kultur/did_11579809.asp", publicerat 19 januari 2006 05:30.

^{xviii} Folkpartiet 2003, Wikström 2006, Folkpartiets hemsida: "http://www.folkpartiet.se" 2006-07-30, jfr Ricœur s. 433 och Harold Bloom 1994: *The Western Canon: the Books and School of the Ages*, London: Macmillan.

^{xix} Pierre Nora & Lawrence D Kritzman 1996: *Realms of Memory. Rethinking the French Past. Vol. 1, Conflicts and divisions*, New York: Columbia University Press.

^{xx} Marete Mazzarella 2006: "Dansk kulturkupp kollonialiserade Ibsen", Svenska Dagbladets web

"http://www.svd.se/dynamiskt/kultur/did_13492169.asp", publicerat 18 augusti 2006 01:30.

^{xxi} Detta skiljer Sverige från till exempel Tyskland där det visserligen existerade ett flertal stater och till och med post-feodala och konfederativa institutioner, som Tysk-Romerska Riket (upplöst 1806) och Tyska Förbundet, men där föreställningen om en nationell gemenskap i allt väsentligt uppstod som en kulturell rörelse utan direkt anknytning till någon specifik stat men med tydliga krav på att upprätta en. Rogers Brubaker 1992: *Citizenship Citizenship and Nationhood in France and Germany*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, Patrik Hall 1998: *The Social Construction of Nationalism, Sweden as an Example*, Lund: Lund University Press, Tilly, Charles 1975: *The Formation of Nation States in Western Europe*, Princeton: Princeton University Press.

^{xxii} Anderson 1991.

^{xxiii} L. S. Vikør 2002: "Northern Europe: Languages as Prime Markers of Ethnic and National Identity" in Barbour & Carmichael (eds.) *Language and Nationalism in Europe*, Oxford: Oxford University Press.

^{xxiv} Ernest Gellner 1988: *Nations and nationalism*, Oxford: Blackwell.

^{xxv} Se Harding 2006 ("Det breddade kulturarvet och den oromantiska nationalismen" i Annika Alzén och Peter Aronsson (red.): *Demokratiskt kulturarv? Nationella institutioner, universella värden, lokala praktiker*, Norrköping: Tema Kultur och samhälle, Linköpings universitet) för en diskussion om hur synen på nationen i svensk kulturarvspolitik utvecklats från 1600-talet och framåt.

^{xxvi} Karlsson 2005.

^{xxvii} Hall 1998, Nordin 2000. Göticismen är för övrigt inte någon unik eller ens särskilt originell företeelse. Den har tydliga paralleller i den samtida polska sarmatismen (enligt vilken polackerna – eller snarare den polska adeln – härstammade ifrån de i antika källor omnämnda sarmaterna). I Spanien tenderade adeln till och med att hävda att de härstammade från just goterna, ett anspråk som till skillnad från det svenska kan ha ägt viss trovärdighet eftersom den visigotiska folkstammen verkligen härskade i Spanien under de runt 200 åren mellan Romarrikets fall och den arabiska erövringen, Hall 1998.

^{xxviii} Thomas Karlsson, 2005: *Adulrunan och den götiska kabbalan*, Sundbyberg: Ouroboros.

^{xxix} Ricœur 2005: s. 369ff, med hänvisning till Friedrich Nietzsche 1998: *Om historiens nytta och skada*, Stockholm: Rabén Prisma.

^{xxx} Linné citerad i Ulf Teleman 2002: *Ära, rikedom och reda*, Skrifter utgivna av svenska språknämnden nr. 85, Stockholm: Norstedts ordbok och Vetenskapsrådet, s. 21.

^{xxxi} Charlotta Wolff 2005: *Vänskap och makt. Den svenska politiska eliten och upplysningstidens Frankrike*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

^{xxxii} Bo Svensén 1998: *Svenska akademien från Gustaf III till våra dagar*, Stockholm: Svenska akademien och Norstedt.

^{xxxiii} Svenska akademien stadgar §22, citerad i Svensén 1999, s. 4.

^{xxxiv} Svensén 1999.

^{xxxv} Norbert Elias 1989: *Sedernas historia, Del 1 av Norbert Elias Civilisationsteori*, Stockholm: Atlantis, kommenterad av Ricœur 2005: s. 265ff.

- xxxvi Magdalena Hillström 2006: *Ansvaret för kulturarvet. Studier i det kulturhistoriska museiväsendets formering med särskild inriktning på Nordiska museets etablering 1872-1919*, Linköping Studies in Arts and Sciences No. 363, Norrköping: Linköping University Department of Culture Studies.
- xxxvii Tegnér citerad i Bernt Olsson & Ingemar Algulin 1995: *Litteraturens historia i Sverige*, Stockholm: Norstedt, s. 196.
- xxxviii Jfr Ricœur 2005: s. 140ff ang. glömskans minnespolitik.
- xxxix Vikør, 2002.
- xl Klinge 1999, Vikør, 2002.
- xli Clifford Geertz 1963: "Excerpts from The Integrative Revolution. Primordial Sentiments and Civil Politics in the New States" in (ed.) Geertz: *Old Societies and New States. The Quest for Modernity in Asia and Africa*, New York: Free Press, s. 104ff.
- xlii Klinge 1999, Vikør, 2002.
- xliiii Klinge 1999.
- xliiv Klinge 1999, Henrik Meinander 1999: *Finlands historia 4*, Esbo: Schildt.
- xlv Geary 2002: s. 27ff. Stefan Arvidsson 2000: *Ariska idoler. Den indoeuropeiska mytologin som ideologi och vetenskap*, Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion,
- xlvi Svensén 1999.
- xlvii Rydqvist citerad i Ulf Teleman 2003: *Tradis och funkis. Svenske språkvård och språkpolitik efter 1800*, Skrifter utgivna av svenska språknämnden nr. 87, Stockholm: Norstedts ordbok och Vetenskapsrådet, s. 80.
- xlviii Nietzsche 1998, Ricœur (2005) kommenterar denna på s, 367ff.
- lix Teleman 2003: s. 78f.
- l Svensén 1999.
- li Hillström 2006.
- lii Meinander 1999, Anita Kangas & Sakarias Sokka 2006: *Behind the Beginnings of the Finnish Cultural Policy*, paper presented at the 2006 ICCPR Conference in Vienna.
- liii Bernt Gustavsson 1991: *Tre bildningsideal i svensk arbetarrörelse 1880-1930*, Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- liv Svensén 1999, Wirsén citerad på s. 116.
- lv Ricœur (2005) diskuterar denna egenskap hos moderniteten under rubriken "Vår modernitet" (s. 388ff).
- lvi Svensén 1999, Nobels testamente citerat på s. 141.
- lvii Svensén 1999, Wirsén citerad på s. 42.
- lviii Li Bennich-Björkman 1991. *Statsunderstödda samhällskritiker. Författarautonomi och statsstyrning i Sverige*, Stockholm: Tiden, SOU 1974:5 *Boken. Litteraturutredningens huvudbetänkande*.
- lix SOU 1995:84 *Kulturpolitikens inriktning*: s. 21.
- lx Anderson 1996.
- lxi Ricœur 2005, särskilt i epilogen, s. 557ff.
- lxii Statens historiska relation till samerna har i första hand definierats i termer av ekonomiska privilegier som garanterat dem rätten att nyttja traditionella renbetesområden trots att statsmakten inte erkänt denna brukanderätt som en äganderätt till marken. Samer som folkgrupp har fram till helt nyligen avgränsats i termer av ett ärftligt rennäringsprivilegium. I senare tid har de särskilda rättigheter som samerna åtnjutit i Sverige, Norge och Finland handhåfts av sameting. Trots namnet har ingen av dessa församlingar emellertid några lagstiftande rättigheter. De utgör istället kvasistatliga entiteter försörjda genom statliga anslag. Rörsträtt till det svenska sametinget definieras numera genom en kombination av språklig kompetens, härstamning, självidentifikation och hemmahörighet i Sverige. Sametinget är med andra ord fortfarande att betrakta som nationella korporationer snarare än som en transnationell entitet. Samtidigt är den språkliga definitionen av samiska som ett enhetligt språk tveksamt. Språkvetare identifierar ofta runt tio distinkta samiska språk, varav upp till fem förekommer i Sverige. Kommittén ansåg dock att denna klassificering skulle överlåtas på sametinget. Vilka rättigheter detta skulle ge talare av andra samiska språk än det dominerande är dock oklart. Regeringen valde också att inte (som sametinget föreslog) utsträcka den region i vilken samiskan skulle bli regionalt minoritetsspråk så att denna omfattade åtminstone delar av det sydsamiska området. Man kan emellertid notera att även Finland och Norge erkänner endast ett samiskt språk. Hyltenstam et al 1999, Norges Kultur- och Kirkedepartement 2002: *European charter for regional or minority languages, Second periodical report*, Norway, March 2002, "http://odin.dep.no/kkd/norsk/samarbeid/internasjonalt/043041-220003/dok-bn.html#7.%20Romanes", 2006-08-01, Virtual Finland 2006: "virtual.finland.fi/netcomm/news/showarticle.asp?intNWSAID=26470", 2006-07-28, prop. 1998/99:143.
- lxiii Romsk invandring i Sverige har förekommit åtminstone sedan 1500-talet Hur länge romer förekommit i Sverige förblir emellertid oklart. Den diskriminering som riktats mot dem i historisk tid har främst varit av ekonomisk natur och de har återkommande varit särskilt utsatta för svensk lösdriverilagstiftning. Romerna kunde som nomader inte betraktas som anknutna till någon specifik region och deras språk kunde därför inte betraktas som ett regionalt språk. Däremot kunde man relativt lätt motivera dess status som minoritetsspråk, inte minst sedan man noterat att språket erkändes på detta sätt i ett antal olika europeiska länder. SOU 1997:192 *Steg mot minoritetspolitik, Europarådets konvention om historiska minoritetsspråk*, SOU 1997:193 *Steg mot minoritetspolitik, Europarådets konvention för skydd av nationella minoriteter*, prop. 1998/99:143.

^{lxiv} Judarna hade haft tillstånd att bo i Sverige sedan 1700-talet. Denna bosättningsrätt hade emellertid varit inskränkt till städerna Stockholm, Norrköping och Göteborg vilket innebar att judar till exempel inte fick bosätta sig i Finland. Eftersom Finland som storhertigdöme bevarade sin svenska lagstiftning innebar det att senare ryska liberaliseringar av judarnas situation inte fick några verkningar där. Det skulle dröja ända till 1918 innan judisk bosättning alls tilläts i Finland. I Gustav III:s lagstiftning definierades judar som en religiös grupp. I likhet med rikets övriga innevånare var de tvungna att tillhöra en religiös församling och judiska församlingar upprättades med särskilt tillstånd i de tre ovan nämnda städerna (församlingarna i Göteborg och Stockholm fortlever idag som de enda judiska församlingarna i Sverige). Konvertiter från judendomen till statskyrkan var däremot jämställda med dess övriga medlemmar. Samma förhållande gällde i Finland. Att påvisa att yiddisch talats i Sverige sedan länge var betydligt svårare. Den av regeringen tillsatta kommittén drog slutsatsen att så inte var fallet. Yiddisch var ett centraleuropeiskt språk och hade enligt dem aldrig talats i Sverige i någon större utsträckning vare sig nu eller i det förgångna. Den yiddischtalande gruppen, som främst bestod av flyktingar som kommit till Sverige efter Andra världskriget, var dessutom på väg att försvinna helt. Klinge 1999, SOU 1997:192, SOU 1997:193.

^{lxv} L. Lainio 1999: ”Språk, genetik och geografi – om kontinuitetsproblematiken och debatten om finska som minoritetsspråk” in K. Hyltenstam, ed. *Sveriges sju inhemska språk – ett minoritetsspråksperspektiv*. Lund: Studentlitteratur, s. 138-204.

^{lxvi} Vikør 2002, Virtual Finland 2006, Norges kultur- och kirkedepartement 2002.